

XUSUSIY MAKTABLAR FAOLIYATINING HUQUQIY, IJTIMOY VA PEDAGOGIK ASOSLARI

Ubaydullayev Ixomjon Raxmatovich

FarDU “Huquqshunoslik” fakulteti o‘qituvchisi

Xusanbayeva Dilnoza Odiljonovna

Farg‘ona yuridik texnikumi “Sud-huquqiy faoliyat” yo‘nalishi 2-bosqich 47-24-guruh o‘quvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20384430>

Annotatsiya. Maqolada xususiy maktablarning ta’lim tizimidagi o‘rni, huquqiy asoslari, pedagogik va iqtisodiy ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, O‘zbekistonda xususiy ta’lim muassasalarining rivojlanish tendensiyalari, mavjud muammolari va ularni takomillashtirish yo‘nalishlari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: xususiy maktab, nodavlat ta’lim, ta’lim sifati, innovatsion ta’lim, davlat-xususiy sheriklik, raqamli texnologiyalar.

Annotatsiya. В статье анализируются роль частных школ в системе образования, их правовые основы, педагогическое и экономическое значение. Также рассматриваются тенденции развития частных образовательных учреждений в Узбекистане, существующие проблемы и пути их совершенствования.

Ключевые слова: частная школа, негосударственное образование, качество образования, инновационное обучение, государственно-частное партнёрство, цифровые технологии.

Abstract. The article analyzes the role of private schools in the education system, their legal foundations, pedagogical and economic significance. It also examines development trends, existing challenges, and improvement prospects of private educational institutions in Uzbekistan.

Keywords: private school, non-state education, quality of education, innovative education, public-private partnership, digital technologies.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlar, raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi hamda inson kapitaliga bo‘lgan talabning ortib borishi ta’lim tizimida yangi yondashuvlarni shakllantirmoqda. Zamonaviy davlatning raqobatbardoshligi ko‘p jihatdan uning ta’lim sifati bilan belgilanadi. Shu nuqtayi nazardan xususiy maktablar instituti dunyo davlatlarida ta’lim sohasini rivojlantiruvchi muhim omillardan biri sifatida qaralmoqda. Xususiy maktablar nafaqat davlat ta’lim tizimidagi yuklamani kamaytirish, balki ta’lim xizmatlari bozorida raqobat muhitini shakllantirish, innovatsion metodlarni joriy qilish va yuqori sifatli ta’limni ta’minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ham nodavlat ta’lim muassasalari, ayniqsa xususiy maktablar soni keskin oshib bormoqda. Bu esa mazkur sohaning huquqiy asoslarini takomillashtirish, boshqaruv tizimini modernizatsiya qilish, ta’lim sifatini baholash mexanizmlarini ishlab chiqish va xorijiy tajribani milliy tizimga moslashtirish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Xususiy maktablar faoliyatini tahlil qilish nafaqat pedagogik, balki huquqiy, iqtisodiy va ijtimoiy nuqtayi nazardan ham dolzarb hisoblanadi.

Ilmiy adabiyotlarda xususiy ta’lim muassasalarining shakllanishi, ularning boshqaruv mexanizmi, moliyalashtirish tizimi va ta’lim sifatiga ta’siri bo‘yicha turli yondashuvlar mavjud.

Jumladan, J. Verger ta'limni xususiylashtirish jarayonlarini global neoliberal siyosatning bir ko'rinishi sifatida baholaydi va xususiy sektorning ta'lim tizimidagi roli yildan-yilga ortib borayotganini ta'kidlaydi.¹ Shuningdek, xususiy maktablarning raqobat muhiti yaratish orqali ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilishi haqida ham qator tadqiqotlar mavjud.

O'zbekistonda xususiy maktablarning rivojlanishi mamlakatda olib borilayotgan ta'lim islohotlarining muhim qismiga aylandi. Prezident qarorlari va qonun hujjatlari orqali xususiy ta'lim muassasalarini tashkil etish uchun qulay huquqiy muhit yaratildi. Bu esa sohada investitsion faollikni kuchaytirishga, zamonaviy infratuzilmani shakllantirishga va ta'lim xizmatlari bozorini kengaytirishga xizmat qilmoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi xususiy maktablar faoliyatining huquqiy, ijtimoiy va pedagogik asoslarini ilmiy tahlil qilish, ularning rivojlanish tendensiyalarini o'rganish hamda milliy ta'lim tizimidagi ahamiyatini yoritishdan iborat.

Xususiy maktablar deganda davlatga qarashli bo'lmagan, jismoniy yoki yuridik shaxslar tomonidan tashkil etilgan va mustaqil moliyalashtirish asosida faoliyat yurituvchi ta'lim muassasalari tushuniladi. Bunday maktablar o'quv jarayonini tashkil qilishda nisbatan mustaqil hisoblanadi hamda innovatsion pedagogik yondashuvlarni joriy etish imkoniyatiga ega.

Pedagogik adabiyotlarda xususiy maktablar ta'lim tizimining muqobil shakli sifatida talqin qilinadi. Ular davlat ta'lim tizimi bilan raqobat muhitini shakllantirish orqali ta'lim sifati oshishiga xizmat qiladi. Ayrim olimlar xususiy maktablarni "ta'lim xizmatlari bozorining innovatsion subyekti" sifatida baholaydi.²

Xususiy ta'limning shakllanishi insoniyat taraqqiyotining turli bosqichlarida kuzatilgan. Yevropa davlatlarida xususiy ta'lim muassasalari dastlab diniy tashkilotlar huzurida paydo bo'lgan bo'lsa, keyinchalik mustaqil ta'lim muassasalari sifatida shakllangan. AQSH, Buyuk Britaniya, Janubiy Koreya va Singapur kabi davlatlarda xususiy maktablar yuqori sifatli ta'lim bilan ajralib turadi.

Ta'limni xususiylashtirish jarayoni global iqtisodiy integratsiya bilan ham bog'liq. Vergerning fikricha, xususiy ta'lim muassasalari global raqobat sharoitida inson kapitalini shakllantirishda muhim vazifani bajaradi.³ Shu bilan birga, xususiy ta'limning ortiqcha kommersionlashuvi ijtimoiy tengsizlikni kuchaytirishi mumkinligi ham ta'kidlanadi.

Xususiy maktablarning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

– mustaqil boshqaruv tizimi; – moliyaviy erkinlik; – zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan keng foydalanish; – individual yondashuv; – raqobat muhitida faoliyat yuritish; – yuqori malakali pedagoqlarni jalb qilish.

Zamonaviy tadqiqotlarda xususiy maktablarning samaradorligi o'quvchilarning akademik natijalari, chet tillarini o'zlashtirish darajasi, raqamli kompetensiyalarni shakllantirish va xalqaro baholash dasturlaridagi ishtirok orqali baholanmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida har kimning ta'lim olish huquqi kafolatlangan. Davlat ta'lim tizimini rivojlantirish bilan bir qatorda nodavlat ta'lim muassasalari faoliyatini ham

¹ Verger A. *Global Education Industry*. – New York: Routledge, 2016. – P. 45.

² To'xliyev N. *Ta'lim iqtisodiyoti*. – Toshkent: O'qituvchi, 2020. – B. 113.

³ Verger A. *The Privatization of Education*. – London: Teachers College Press, 2016. – P. 72.

qo'llab-quvvatlaydi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunda nodavlat ta'lim tashkilotlarini tashkil etish va ularning faoliyat yuritish tartibi belgilangan.

So'nggi yillarda qabul qilingan qator normativ-huquqiy hujjatlar xususiy maktablar faoliyatini rivojlantirish uchun huquqiy zamin yaratdi. Xususan, litsenziyalash jarayonlarining soddalashtirilishi, soliq imtiyozlari, investitsion muhitning yaxshilanishi sohada ijobiy o'zgarishlarga olib keldi.

2024-yilda qabul qilingan qarorlarga muvofiq yangi qurilgan xususiy maktab binolari uchun kommunal xarajatlarning bir qismi davlat tomonidan qoplab berilishi belgilandi. Bu esa xususiy sektorning ta'lim sohasiga kirib kelishini rag'batlantiruvchi muhim omil bo'ldi.

O'zbekistonda xususiy maktablar faoliyatini tartibga soluvchi asosiy huquqiy manbalar quyidagilardan iborat:

– O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi; – "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun; – "Litsenziyalash, ruxsat berish va xabardor qilish tartib-taomillari to'g'risida"gi Qonun; – Prezident qarorlari va Vazirlar Mahkamasi qarorlari; – Davlat ta'lim standartlari.

Xususiy maktablar davlat ta'lim standartlariga muvofiq faoliyat yuritishi shart. Shu bilan birga, ular qo'shimcha xalqaro ta'lim dasturlarini ham joriy etish huquqiga ega. Ayniqsa, Cambridge, IB va STEAM dasturlarining xususiy maktablarda keng joriy etilayotgani kuzatilmoqda.

Tadqiqotchilarning fikricha, xususiy ta'lim muassasalarini huquqiy jihatdan qo'llab-quvvatlash mamlakatda ta'lim sifati oshishiga xizmat qiladi.⁴ Shuningdek, davlat-xususiy sherikchilik munosabatlarini rivojlantirish ham sohaning istiqbolli yo'nalishlaridan biri sifatida baholanmoqda.

Zamonaviy xususiy maktablar innovatsion pedagogik texnologiyalarni qo'llash, individual yondashuvni ta'minlash va ta'lim jarayonini raqamlashtirishda davlat maktablariga nisbatan tezroq moslashayotgani kuzatilmoqda.

Xususiy maktablarda sinflardagi o'quvchilar soni nisbatan kam bo'lgani sababli har bir o'quvchiga individual yondashuv imkoniyati yuqori hisoblanadi. Bu esa ta'lim sifatining oshishiga xizmat qiladi.

Tadqiqotlarga ko'ra, xususiy maktablarda chet tillarini o'qitish samaradorligi yuqori bo'lib, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish darajasi ham ancha yaxshi yo'lga qo'yilgan.

Xususiy maktablarda quyidagi pedagogik yondashuvlar keng qo'llaniladi:

– STEAM ta'limi; – interaktiv metodlar; – loyiha asosida o'qitish; – kompetensiyaviy yondashuv; – raqamli ta'lim platformalari; – bilish faolligini rivojlantiruvchi texnologiyalar.

Shuningdek, xususiy maktablarda xalqaro baholash tizimlariga tayyorgarlikka ham alohida e'tibor qaratiladi. PISA va TIMSS kabi xalqaro dasturlarga mos metodikalarni joriy etish o'quvchilarning analitik fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Pedagogik adabiyotlarda xususiy maktablarning muhim afzalliklaridan biri sifatida ta'lim muhitining erkinligi va innovatsion faollik yuqori ekani ta'kidlanadi. Ayniqsa, raqamli texnologiyalarni joriy etish xususiy maktablarda tezroq amalga oshirilmoqda.

⁴ Sobirov Sh.O'. O'zbekiston ta'lim tizimida nodavlat umumta'lim muassasalarining amaldagi holati tahlili // "Raqamli iqtisodiyot" ilmiy jurnali. – 2025. – B. 2907.

Shu bilan birga, xususiy maktablarda o'qish to'lovlarining yuqoriligi barcha aholi qatlamlari uchun teng imkoniyat yaratishga to'sqinlik qilishi mumkin. Bu esa ta'limda ijtimoiy tengsizlik muammosini keltirib chiqarishi ehtimolini oshiradi.

Xususiy maktablar iqtisodiy nuqtayi nazardan ham muhim ahamiyatga ega. Ular davlat byudjetiga tushadigan ta'lim xarajatlarini qisman kamaytiradi, yangi ish o'rinlari yaratadi va ta'lim xizmatlari bozorini rivojlantiradi.

O'zbekistonda xususiy maktablar sonining ortishi ta'lim sohasiga xususiy investitsiyalar jalb qilinishiga olib kelmoqda. Bu esa zamonaviy binolar qurilishi, yangi infratuzilma shakllanishi va yuqori texnologiyali ta'lim muhitini yaratish imkonini bermoqda.

Tahlillarga ko'ra, xususiy maktablar ta'lim sohasida raqobat muhitini kuchaytirish orqali davlat maktablarining ham rivojlanishiga turtki beradi.⁵

Iqtisodiy jihatdan xususiy maktablarning asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

– ta'lim xizmatlari bozorini diversifikatsiya qilish; – investitsiyalarni jalb qilish; – mehnat bozoriga raqobatbardosh kadrlar tayyorlash; – innovatsion ta'lim muhitini shakllantirish; – davlat byudjeti yuklamasini kamaytirish.

Xususiy maktablarda ko'pincha xorijiy tillarni chuqur o'qitish, IT yo'nalishlarini kuchaytirish va xalqaro standartlarga mos ta'lim berishga e'tibor qaratiladi. Bu esa mehnat bozori talablariga javob beradigan kadrlar tayyorlashga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, iqtisodiy jihatdan xususiy maktablarning barqarorligi ko'p hollarda ota-onalarning to'lov qobiliyatiga bog'liq bo'ladi. Iqtisodiy inqiroz yoki inflyatsiya jarayonlari xususiy ta'lim muassasalari faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Davlat va xususiy maktablar o'rtasidagi farqlar ta'lim sifati, moliyalashtirish, boshqaruv, pedagogik yondashuv va infratuzilma jihatlarida namoyon bo'ladi.

Davlat maktablari asosan byudjet mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladi va ommaviy ta'limni ta'minlashga qaratilgan bo'lsa, xususiy maktablar bozor tamoyillari asosida faoliyat yuritadi.

Jahon amaliyotida xususiy maktablar ta'lim tizimining muhim qismi hisoblanadi. AQSHda xususiy maktablar mustaqil boshqaruv tizimiga ega bo'lib, ko'p hollarda diniy yoki ixtisoslashtirilgan yo'nalishlarda faoliyat yuritadi.

Buyuk Britaniyada "independent schools" deb ataluvchi xususiy maktablar yuqori sifatli ta'lim bilan ajralib turadi. Ularda o'quvchilarning intellektual va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratiladi.

Singapur tajribasida davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik ta'lim tizimi samaradorligini oshirishga xizmat qilgan. Janubiy Koreyada esa xususiy ta'lim muassasalari raqamli ta'limni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi.

Finlyandiya tajribasida davlat ta'lim tizimi ustunlik qilsa-da, xususiy maktablar ham davlat standartlari asosida faoliyat yuritadi. Bu yerda ta'lim sifati ustidan kuchli davlat nazorati mavjud.

Xususiy maktablar zamonaviy ta'lim tizimining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular ta'lim xizmatlari bozorida raqobat muhitini shakllantirish, innovatsion texnologiyalarni joriy qilish va yuqori sifatli ta'limni ta'minlashda muhim vazifani bajaradi.

---

⁵ Norova N.X. Zamonaviy ta'limda xususiy maktablarning rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari. – 2023. – B. 139.

O‘zbekistonda xususiy maktablar faoliyatini rivojlantirish uchun so‘nggi yillarda keng huquqiy va iqtisodiy imkoniyatlar yaratildi. Bu esa sohaning jadal rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

O‘rganishlar shuni ko‘rsatadiki, xususiy maktablar ta‘lim sifatini oshirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va xalqaro standartlarga mos ta‘lim berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ijtimoiy tengsizlik, yuqori kontrakt to‘lovlari va kadrlar muammosi kabi masalalar ham mavjud.

Kelgusida xususiy maktablar faoliyatini yanada takomillashtirish uchun davlat-xususiy sherikchilik mexanizmlarini rivojlantirish, ta‘lim sifatini baholash tizimini kuchaytirish, pedagog kadrlar tayyorlashni yaxshilash va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash choralarini kengaytirish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –T.: “O‘zbekiston”, 2023-y.
2. Verger A. Global Education Industry. – New York: Routledge, 2016. – P. 45.
3. To‘xliyev N. Ta‘lim iqtisodiyoti. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020. – B. 113.
4. Verger A. The Privatization of Education. – London: Teachers College Press, 2016. – P. 72.
5. Sobirov Sh.O‘. O‘zbekiston ta‘lim tizimida nodavlat umumta‘lim muassasalarining amaldagi holati tahlili // “Raqamli iqtisodiyot” ilmiy jurnali. – 2025. – B. 2907.
6. Norova N.X. Zamonaviy ta‘limda xususiy maktablarning rivojlanish tendensiyalari va istiqbollari. – 2023. – B. 139.
7. Yuldasheva N.S. Davlat va xususiy maktablarning ta‘lim jarayonidagi o‘xshash va farqli jihatlari // Ilmiy jurnal. – 2026. – №45. – B. 35–39.
8. Rivojlangan mamlakatlarda xususiy maktablarni boshqarish tajribasi va uning O‘zbekiston ta‘lim tizimiga moslashuvi // Ilmiy maqola. – B. 22–29.